

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/51/40-43>

Fidan Səfərova

Bakı Biznes Universiteti
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0002-6984-3634>
ehmedovafidan@mail.ru

Rəqabətqabiliyyətlik və antiinhisar siyasətinin iqtisadi təhlükəsizlikdə rolu

Xülasə

Antiinhisar qanunvericiliyində mövcud tənzimləmələrin bir sıra ziddiyyətləri mikro, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını çətinləşdirir. Qanuna əsasən bazarda 35% paya sahib olan təsərrüfat subyekti inhisarçı sayılır, lakin “hökmran mövqe” anlayışının mahiyyəti bununla məhdudlaşmır və rəqabətə təsirin real ölçülməsi mexanizmi daha səmərəli olmalıdır. Mövcud qanunvericilikdə əsas problem ondan ibarətdir ki, həm rəqabəti məhdudlaşdırıla bilən, həm də həmin məhdudiyyətlərlə mübarizə aparmalı olan eyni icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edilmişdir ki, bu da effektiv nəzarəti zəiflədir. Buna görə də inhisarçılığın qarşısının alınması funksiyalarının Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinə verilməsi təklif olunur. Digər mühüm məsələ KOB-ların ödəniş müddətləri ilə bağlı yaranan maliyyə çatışmazlığıdır. Supermarketlər məhsulu hər həftə alsalar da, ödənişi 30-60 günə edirlər ki, bu da təkrar istehsalı ləngidir. Faktoring xidmətinə 1%-lik güzəştli faiz tətbiqi həm KOB-ların likvidliyini artırır, həm də nağdsız ödənişləri genişləndirir.

Açar sözlər: *rəqabət qabiliyyəti, iqtisadi təhlükəsizlik, qiymət strategiyası, dövlət tənzimləməsi, antiinhisar siyasəti, qida sənayesi, bazar mexanizmi, rəqabət mühiti, faktoring xidməti, mikro və kiçik müəssisələr*

Fidan Safarova

Baku Business University
PhD in Economics

<https://orcid.org/0000-0002-6984-3634>
ehmedovafidan@mail.ru

The Role of Competitiveness and Antitrust Policy in Economic Security

Abstract

Existing contradictions in Azerbaijan's antimonopoly legislation create difficulties for the development of micro, small and medium-sized enterprises (MSMEs). According to current rules, a company holding 35% of the market is considered dominant, yet the concept of “market power” is broader and requires a more precise evaluation of a firm's actual ability to influence competition. A key issue is that the same government body is simultaneously able to engage in activities that may restrict competition and also responsible for preventing monopolistic practices, which weakens regulatory objectivity. Therefore, it is proposed to expand the authority of the State Service for Antimonopoly Policy and Consumer Protection to independently oversee and prevent monopolistic behavior. Another significant challenge for MSMEs is the long payment period imposed by large retail chains, which often pay suppliers within 30–60 days despite purchasing goods weekly. This creates severe cash-flow shortages. Setting a preferential 1% fee for B2B factoring services would improve liquidity for small producers and support the expansion of cashless transactions.

Keywords: *competitiveness, economic security, pricing strategy, state regulation, antitrust policy, food industry, market mechanism, competitive environment, factoring service, micro and small enterprises*

Giriş

Qlobal iqtisadiyyatın inkişaf dinamikasının yüksəldiyi müasir şəraitdə yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması xüsusi aktuallıq kəsb edir. Müəssisələrin bazarda dayanıqlı mövqe qazanması, rəqiblərdən fərqlənməsi və uzunmüddətli perspektivdə effektiv fəaliyyət göstərə bilməsi ilk növbədə onların rəqabət üstünlüklərinin düzgün formalaşdırılmasından asılıdır (Azərbaycan 2030, 2021). Rəqabət yalnız məhsulun qiymət və keyfiyyət göstəriciləri ilə deyil, eyni zamanda idarəetmə mexanizmləri, innovasiya potensialı, istehsal çevikliyi və səmərəli strateji qərarların qəbul edilməsi ilə müəyyən olunur (Səfərova, 2011). Bu səbəbdən də rəqabətqabiliyyətlilik səviyyəsinin obyektiv qiymətləndirilməsi müəssisələrin yeni bazarlara çıxışı, istehsal resurslarından optimal istifadə və müasir texnologiyaların tətbiqi baxımından həlledici əhəmiyyət daşıyır (Strateji Yol Xəritəsi, 2016).

Tədqiqat

Müasir bazar münasibətlərində rəqabətqabiliyyətlilik ilə iqtisadi təhlükəsizlik arasındakı qarşılıqlı asılılıq daha aydın şəkildə hiss olunur. Rəqabətqabiliyyətlilik yalnız ayrı-ayrı müəssisələrin fəaliyyət uğurunu deyil, həm də ölkənin makroiqtisadi sabitliyini, sosial rifahını və milli təhlükəsizlik strategiyasının effektivliyini müəyyən edən mühüm amillərdən biridir (Safarova, 2019). Buna görə də iqtisadi inkişafın gələcək mərhələsində yerli məhsulların rəqabət üstünlüklərinin gücləndirilməsi rəqabət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə sıx bağlıdır.

Bazar münasibətlərinin dərinləşməsi müəssisələrdən təkcə daxili deyil, həm də xarici bazarlara uyğunlaşmağı tələb edir. Şirkətlər qlobal keyfiyyət standartlarını, istehsal xərclərini və texnologiya yeniliklərini nəzərə almadan yalnız məhsul göstəricilərinə əsaslanmaqla bazar paylarını uzun müddət qorumaqda çətinlik çəkirlər. Bu baxımdan istehsalın genişləndirilməsi və ya ixtisarı, yeni bazarlara çıxış strategiyalarının hazırlanması, investisiya qərarlarının qəbulu və məhsul çeşidinin yenilənməsi kimi məsələlər birbaşa müəssisənin rəqabətqabiliyyətliliyinin düzgün qiymətləndirilməsini tələb edir (Səfərova, 2018).

İqtisadi sistemin mühüm kateqoriyaları olan “rəqabətqabiliyyətlilik” və “iqtisadi təhlükəsizlik” qloballaşma proseslərinin sürətləndiyi bir dövrdə daha sıx əlaqədədir. Bu əlaqə xüsusilə inhisarçılığın yüksək olduğu sahələrdə özünü göstərir. Belə ki, qiymətlərin əsassız artırılmasının qarşısının alınması və bazarda sağlam rəqabət mühitinin yaradılması iqtisadi təhlükəsizliyin əsas şərtlərindəndir (Səfərova, 2015).

Azərbaycanda iqtisadi islahatların effektivliyini təmin etmək məqsədilə dövlət tərəfindən inhisar subyektlərinin qiymətlərinə nəzarət mexanizmlərinin tətbiqi mühüm əhəmiyyət daşıyır (Maliyyə Nazirliyi, 2024). Tariflərin artırılması nəticəsində formalaşan əlavə gəlirlərin büdcəyə yönləndirilməsi, qiymətlərin dövlət tənzimlənməsi sahəsində şəffaf idarəetmənin təmin edilməsi və inhisarçı qurumların fəaliyyət dairəsinin məhdudlaşdırılması iqtisadi sabitliyin qorunmasına xidmət edir.

İnhisarçılığın qarşısının alınması üçün antiinhisar qiymət siyasətinin tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnhisarçı müəssisələrin rentabellik səviyyəsinin yuxarı həddi müəyyən edilməli, bu həddi aşan gəlirlər isə mütərəqqi vergi mexanizmləri vasitəsilə tənzimlənməlidir (AR Qanunvericilik Bazası, 2024). Lakin ağır vergi yükünün bu sahələrin inkişafını ləngitməməsi üçün güzəştli vergi siyasəti, dövlət dəstəyi və digər stimullaşdırıcı tədbirlərin kompleks şəkildə tətbiqi məqsədəuyğundur (Kənd Təsərrüfatı Kooperasiyası Haqqında Qanun, 2016).

Mövcud qanunvericiliyin təhlili göstərir ki, ölkədə rəqabət mühitinin qorunması üzrə normativ baza tam yetkin deyildir. “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” qanunda rəqabəti məhdudlaşdıran xarici tərəfli müqavilələrin də hüquqi məsuliyyət doğurması qeyd edilsə də, sağlam rəqabət mühitinin təmin edilməsi, rəqabət azadlığı və onun sərhədlərinin müəyyən olunması kimi məsələlər tam tənzimlənməyib. Bu baxımdan Rəqabət Məcəlləsinin qəbul edilməsi ölkədə rəqabət siyasətinin institusional əsaslarını gücləndirəcək, bazar münasibətlərinin şəffaflığını artıracaq və beynəlxalq reytinglərdə Azərbaycanın mövqelərini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdıracaqdır (Azərbaycan 2030, 2021). Bununla yanaşı, ölkədə iri supermarket şəbəkələri ilə tədarükçülər arasında bağlanan müqavilələrin kiçik və orta sahibkarların bazara çıxış imkanlarını məhdudlaşdırdığı müşahidə olunur. Bir çox hallarda iri satış şəbəkələri tədarükçülərdən əlavə ödənişlər tələb edir və vitrin yerlərinin böyük

hissəsini müəyyən şirkətlərin monopoliyasına verir. Bu cür təcrübə rəqabətin məhdudlaşdırılmasına səbəb olduğundan qanunvericiliklə bir firmanın vitrin payının 35%-i keçməməsi kimi məhdudiyyətələri tətbiqi məqsəduyğun hesab edilə bilər (Səfərova, 2018).

Antiinhisar siyasəti ilə bağlı növbəti ziddiyyət dövlət qurumlarının həm tənzimləyici, həm də bir sıra hallarda rəqabəti məhdudlaşdırıcı funksiyaları paralel şəkildə həyata keçirməsi ilə bağlıdır. Bu isə institusional konflikt yaradaraq effektiv antiinhisar nəzarətini zəiflədir. Bu səbəbdən inhisarçılığın müəyyənləşdirilməsi və qarşısının alınması üzrə səlahiyyətlərin Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidmətinə verilməsi daha məqsəduyğun olardı (Mərkəzi Bank, 2024).

Beləliklə, təqdim edilən təhlil göstərir ki, rəqabətcabiliyyətliliyin artırılması və antiinhisar siyasətinin institusional təminatı iqtisadi təhlükəsizliyin qorunmasının əsas şərtlərindəndir.

Nəticə

Aparılan təhlil göstərir ki, qlobal iqtisadi inteqrasiya şəraitində rəqabətcabiliyyətlilik milli iqtisadiyyatların dayanıqlılığının və təhlükəsizliyinin əsas təyinedici amillərindən biridir (Azərbaycan 2030, 2021). Yerli müəssisələrin uzunmüddətli inkişafı onların innovasiya imkanlarına, idarəetmə çevikliyinə, istehsal effektivliyinə və bazar konyunkturasına adaptasiya qabiliyyətinə bilavasitə bağlıdır (Səfərova, 2019). Rəqabət üstünlüklərinin düzgün formalaşdırılması təkcə müəssisə səviyyəsində deyil, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının sabit inkişafının təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Tədqiqat həm də göstərir ki, yüksək inhisarlaşma səviyyəsi bazarda qiymətlərin əsassız artımına, yeni şirkətlərin bazara daxil olmasının məhdudlaşmasına və sonda ümumi iqtisadi təhlükəsizliyin zəifləməsinə gətirib çıxarır (Səfərova, 2011). Bu mənada antiinhisar siyasətinin gücləndirilməsi, dövlət tənzimlənməsinin şəffaf və səmərəli mexanizmlərlə həyata keçirilməsi, inhisarçı subyektlər üçün rentabellik hədlərinin müəyyən olunması və rəqabət mühitinin qorunması üzrə hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi zəruridir (Səfərova, 2015).

Rəqabət Məcəlləsinin qəbul edilməsi rəqabətin hüquqi çərçivələrinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi və bazar münasibətlərinin sağlam əsaslar üzərində qurulması baxımından mühüm addımdır (AR Qanunvericilik Bazası, 2024). Xüsusilə iri pərakəndə ticarət şəbəkələrində vitrin paylarının ədalətli şəkildə tənzimlənməsi, kiçik və orta sahibkarların bazara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi və rəqabətin süni məhdudlaşdırılmasının qarşısının alınması ölkənin iqtisadi inkişaf strategiyası ilə uzlaşır (Səfərova, 2018).

Nəticə etibarilə, rəqabətcabiliyyətlilik və antiinhisar siyasətinin milli iqtisadi təhlükəsizlik sistemi ilə sıx əlaqədar şəkildə formalaşdırılması ölkənin iqtisadi sabitliyini artırır, sahibkarlıq mühitini sağlamlaşdırır və beynəlxalq rəqabət üstünlüklərinin gücləndirilməsinə şərait yaradır (Strateji Yol Xəritəsi, 2016). Bu istiqamətdə səmərəli institusional islahatların aparılması və təsirli tənzimləyici mexanizmlərin tətbiqi ölkənin iqtisadi inkişaf prioritetlərinin reallaşdırılmasında mühüm rol oynayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi*. (2016). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
2. *Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi*. (2016). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.
3. *Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər*. (2021). Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
4. *Kənd təsərrüfatı kooperasiyası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*. (14 iyun 2016).
5. Səfərova, F. (2011). Qiymət siyasəti milli iqtisadiyyatın tənzimlənmə vasitəsi kimi. *İqtisad elmləri: nəzəriyyə və praktika jurnalı*, (1).

6. Səfərova, F. (2015). Qiymətin əsaslandırılması prosesinə rəqabətin təsirinin müəyyən edilməsi məsələləri. *Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX respublika elmi konfransının materialları*, 202–204.
7. Səfərova, F. (2018). Azərbaycanda rəqabətqabiliyyətli ərzaq məhsulları üzrə istehsal potensialından istifadənin genişləndirilməsi yolları. *AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutunun 60 illik yubileyinə həsr edilmiş “İqtisadi artım və ictimai rifah” Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları*, 541–545.
8. Safarova, F. (2019). “The Provision of Education: Research and Innovation Unity is an Important Factor in Raising the Competitiveness of the National Economy” *5 Th International Conference On Lifelong Education And Leadership For All 9-11 July, 2019 Baku, Azerbaijan Abstract Book, Online Publication: September 19, 2019 ICLEL Publication: ICLEL Conferences Sakarya University Faculty of Education 54300 Sakarya, TURKEY*, 808–811.
9. www.maliyye.gov.az – AR Maliyyə Nazirliyinin rəsmi web ünvanı.
10. www.nba.az – AR Mərkəzi Bankının rəsmi web ünvanı.
11. www.sahibkar.biz – Sahibkarlara yardım saytı.
12. www.vnesheexpertserice.com – AR Qanunvericilik Bazası.

Daxil oldu: 01.08.2025

Qəbul edildi: 04.11.2025